

Pirma dalis

1946

1.

Mano mama žengia į priekį, aš iš paskos. Ispanų kvartalų gatvėlėmis ji žingsniuoja greitai: vienas žingsnis jos, du mano. Aš žiūriu į žmonių batus. Jei batai sveiki – taškas, jei kiauri – taško nebėr. Be batų – nulis taškų. Nauji batai – aukščiausia klasė. Savo batų aš niekad neturėjau, vaikštau su kitų, bet jie man visada spaudžia. Mano mama sako, kad eidamas šleivoju. Bet aš nekaltas, nes vaikštau su svetimais batais. Formą jiems suteikė tie, kurie juos avėjo iki manęs. Jie įprato prie jų įpročių, vaikščiojo kitom gatvėm, žaidė kitus žaidimus. Kai jų batai atitek-davo man, jie nežinodavo, kaip aš vaikštau ir kur noriu nueiti. Pamažu pripranti, bet koja auga, batai tampa per maži, ir vėl viskas iš pradžių.

Mano mama žengia priekyje, aš iš paskos. Kur mes einam, nežinau, ji sako, kad viskas dėl mano labo. Tai gryna nesąmonė, kaip ir tas dalykas su utėlėm. Viskas buvo padaryta dėl mano labo, ir aš likau plikas. Laimei, mano draugą Tomaziną jie taip pat nužarino plikai. Jo labui. Mūsų gatvės draugai šaipėsi, sakė, mes panašūs į dvi numirėlių galvas, išlindusias iš Fontanelės kapinių. Iš pradžių Tomazinas mano draugas nebuvo. Vieną kartą pamačiau, kaip jis nukniso obuolį nuo prekystalio Kapajankoje iš panosės vienam žalumynų pardavėjui, kuris turi stumdomą vežimėlį Turgaus aikštėje, ir tada pamaniau, kad mudu su Tomazinu negalim draugauti, nes mano mama Antonjeta man kartą paaiškino, kad mes vargšai, taip, taip, vargšai, bet ne vagys.

Tačiau Tomazinas mane pamatė ir pavogė obuolį tik dėl manęs. Kadangi obuolio aš nevogiau, o tik buvau pavaišintas, suvalgiau jį, nes jau iš anksto žiūrėjau į jį išbadėjusiomis akimis. Nuo tos akimirkos mudu tapom draugais. Obuolių draugais.

Mano mama žengia gatvės viduriu nežiūrėdama į žemę. Aš velku kojas ir sumuoju balus, kad tik nuvyčiau baimę. Pirštais suskaičiuoju iki dešimt, paskui pradedu iš naujo. Kai suskaičiuosiu dešimtkart dešimt, nutiks gražus dalykas. Mat toks žaidimas. Tas gražus dalykas man niekada nenutiko, tikriausiai todėl, kad blogai skaičiavau taškus. Skaičiai man baisiai patinka. O štai raidės – ne: po vieną atpažįstu, bet kai jos susimaišo, kad sudarytų žodžius, susipainioju. Mano mama sako, kad aš neturiu užaugti toks kaip ji, todėl išsiuntė mane į mokyklą. Nuėjau, bet man nepatiko... Visų pirma klasės draugai labai spygždavo, todėl namo grįždavau skaudama galva, o kambarys buvo mažas ir smirdėjo prakaituotom kojom. Paskui turėdavau visą laiką sėdėti uždarytas ir piešti lazdeles. Mokytojos smakras buvo smailas ir atsikišęs, ji kalbėdavo su spurga burnoje, ir kai tik kas nors pasišaipydavo iš jos, gaudavo sprandinių. Per penkias dienas užsidirbau penkias. Suskaičiavau jas pirštais kaip batų taškus, bet nieko nenutiko. Todėl eiti į mokyklą daugiau nenorėjau.

Mama buvo nepatenkinta, bet pasakė, kad turėčiau išmokti kokio nors darbo, ir išvarė rinkti atraižų. Iš pradžių džiaugiausi: visą dieną vaikštai nuo namo prie namo rinkdamas skarmalus arba užsuki į šiukšlynus, paskui viską nuneši Geležgalviui. Bet po kelių dienų namo grįždavau toks pavargęs, kad ilgėdavausi atkištasmakrės mokytojos ir jos sprandinių.

Mama sustoja prie pilko ir raudono pastato dideliais langais.

– Štai, – sako ji, – šita mokykla man atrodo gražesnė už pirmąją.

Viduje tvyro tyla ir jokios kojų smarvės. Užlipam į trečią aukštą, ir mus paprašo luktelėti koridoriuje ant medinio suolo, ir mes sėdim tol, kol pasigirsta: kitas. Matydama, jog niekas nekrusteli, mano mama supranta, kad dabar mūsų eilė, ir mudu įžengiam vidun.

Mano mama vardu Antonjeta Speranca. Panelė, kuri mūsų laukė, užsirašo vardą ant lapo ir sako:

– Jums liko tik šita.

Tada pagalvoju: na štai, dabar mano mama apsisuks ant kulnų ir mudu grįšim namo. Bet ne.

– Mokytoja, ar jūs duodate jiems sprandinių? – klausiu ir dėl saugumo užsidengiu galvą delnais.

Panelė nusijuokia, suima mano skruostus smilium ir nykščiu, bet nespausdama.

– Prašom sėstis, – sako, ir mudu atsėdam priešais ją.

Panelė visai nepanaši į tą kitą, jos smakras neatsikišęs, šypsena graži, dantys balti ir tiesūs, plaukai kirpti trumpai. Ji su kelnėmis, kaip vyrai. Mes tylim. Sako, kad ji vardu Madalena Krišuolo, galbūt mano mama ją prisimenanti, nes ji kovojo, kad mus išlaisvintų iš nacistų priespaudos. Mano mama makt makt galva, bet puikiausiai matyti, kad iki šiol šitos Madalenos vardo niekada nėra girdėjusi. Madalena pasakoja, kad tomis dienomis ji išgelbėjo kvartalo Sanita tiltą, nes vokiečiai jį norėjo susprogdinti dinamitu. Paskui buvo apdovanota medaliu ir jį patvirtinančiu raštu. O man atrodo, kad verčiau jai būtų davę naujus batus, nes vienas jos batas geras, kitas skylėtas (nulis taškų). Ji sako, kad gerai padarėm, jog atėjom pas ją, mat daugelis žmonių gėdijasi, ir kad ji ir jos draugai turėjo belstis į namus ir įtikinėti mamas, kad tai geras dalykas ir joms, ir jų vaikams. Ir kad prieš akis jiems buvo užtrenkta daugybė durų ir net pasakyta nemažai piktų žodžių. Aš ja tikiu, nes taip būna ir man – kai paklausiu,

gal kartais jie turi namuose dėvėtų škurlių, dažnai būnu palydimas keiksmažodžiais. Panelė sako, kad daug žmonių jais patikėjo, kad mano mama Antonjeta drąsi moteris ir kad savo sūnui ji įteikia gerą dovaną. Aš dovanų niekada negavau, išskyrus seną siuvimo reikmenų dėžutę, į kurią sudėjau visus savo lobius.

Mano mama Antonjeta laukia, kada toji Madalena liausis kalbėti, nes jai pačiai plepėti nebūdinga. O ta vis aiškina, kad vaikams reikią duoti galimybę. Aš būčiau laimingesnis, jei jie man duotų duonos, cukraus ir rikotos. Kartą to sūrio valgiau vienoje amerikiečių šventėje, įsmukęs vidun su Tomazinu (seni batai: prarandu vieną tašką).

Mano mama tyli, bet Madalena kalba toliau: jie organizavo specialius traukinius vaikams išvežti. Tada mano mama klausia:

– Ar jūs įsitikinusi? O šitą matot? Jis tikra Dievo bausmė!

Madalena sako, kad traukinyje mūsų bus daug, ne aš vienas.

– Vadinas, ne mokykla! – sakau apsidžiaugęs ir išsišiepęs.

Mano mama Antonjeta nesišypso.

– Jei turėčiau pasirinkimą, čia nesėdėčiau, turiu jį vienintelį, spręskit pati, ką privalot daryti.

Kai išeinam, mama visą laiką žingsniuoja priekyje, bet lėčiau. Prainame picų prekystalį, prie jo aš visada įsikimbu į jos suknelę ir liaujuosi žliumbti tik tada, kai gaunu antausį. Ji sustoja.

– Su spirgais ir rikota, – sako jaunuoliui už prekystalio. – Vieną.

Šį kartą aš nieko neprašiau ir manau, kad jei mama nori pati nupirkti man picą vos įpusėjus rytui, tikriausiai ketina mane apmauti. Geltoną it saulę ir didesnę už mano muturzę picą vaikas suvynioja į popierių. Paimu ją abiem rankom, bijodamas, kad neišmesčiau. Ji karšta ir kvepianti, aš papučiu į ją, ir man į nosį ir burną plūsteli aliejaus kvapas. Mama pasilenkia ir įdėmiai žiūri į mane.

– Na, paragauk ir tu. Dabar jau esi didelis, tau sukako aštuoneri. O mūsų padėtį pats žinai, – ir atgalia ranka nušluosto mano riebaluotą veidą. – Duok paragauti ir man, – ir atsignybia gabaliuką. Paskui atsitiesia ir mudu pasukam namų link. Aš nieko neklausinėju ir žingsniuoju toliau. Mama priekyje, aš iš paskos.

2.

Tiesą sakant, apie Madaleną mes daugiau nieko nekalbėjom. Pamaniau, gal mama pamiršo ar apsigalvojo. Bet štai po kelių dienų, siūsta tėvo Dženaro, į mūsų namus ateina vienuolė. Mama stebi ją pro langą.

– O ko čia dabar reikia šitai kykagalvei?

Vienuolė pabeldžia dar kartą, todėl mano mama padeda į šalį siuvinį ir eina prie durų, bet praveria jas vos truputį, vienuolė teįstengia pro tarpą įkišti tik veidą, ir dar visą pageltusį. Kykagalvė klausia, ar gali užteiti, mama linkteli, bet, matyt, nenori jos įsileisti. Vienuolė sako, kad mano mama gera krikščionė, kad Dievas mato visus ir viską ir kad vaikai priklauso ne motinoms ir tėvams, o Dievui. Tik komunistai nori, kad mes sėstume į traukinį ir važiuotume į Rusiją, ten mums nupjautų kojas ir rankas ir mes negalėtume grįžti atgal. Bet mano mama tyli. Ji tikra šaunuolė, kad taip gali tylėti. Pagaliau kykagalvei pabosta aušinti burną, ir ji nueina. Tada aš klausiu:

– Ar tu tikrai nori išsiųsti mane į Rusiją?

Ji vėl griebiasi siuvinio ir ima kalbėtis su savim:

– Kokia dar Rusija? Aš nepažįstu nei fašistų, nei komunistų. Net nepažįstu kunigų ir vyskupų.

Su kitais mano mama kalba mažai, daugiau su savim.

– Aš pažinau tik alkį ir vargą... Norėčiau pamatyti tą čepčiagalvę be vyro šalia ir dar su vaiku... lengva kalbėti, kai neturi vaikų. Kur ji buvo, kai susirgo mano Luidžinas?

Luidžis buvo mano vyresnysis brolis, ir jeigu jam nebūtų šovusi bjauri mintis susirgti bronchų astma, dabar būtų trejais metais už mane vyresnis. Tad, kai aš gimiau, jau buvau vienu turtis vaikas. Mano mama niekada jo nemini, bet laiko nuotrauką ant komodos su degančia spingsule priešais. Apie tai man papasakojo Dzandraljona, kuri gyvena pusrūsyje priešais mano butą. Ji šauni moteris. Mano mama taip kentėjo, jog visi manė, kad neatsigaus, bet gimiau aš, ir ji liko patenkinta. Nors džiaugsmo jai teikiu mažiau nei jis... Antraip nesiųstų manęs į Rusiją.

Išeinu iš namų ir traukiu pas Dzandraljoną. Ji žino viską, o ko nežino, prašo papasakoti. Ji sako, netiesa, kad mane išveš į Rusiją, nes pažįsta Madaleną Krišuolo ir kitus: jie nori mums padėti, suteikti viltį. Bet viltį aš jau gavau su pavarde, juk aš vadinuosi Esperanca*, kaip ir mano mama Antonjeta. O mano vardas Amerigas. Jį man davė tėvas. Niekada jo nepažinojau, ir kaskart, kai klausiu mamos, ji pakelia akis į dangų, tarsi tuoj tuoj pradės lyti, o ji nespėjo surinkti patiestų džiūti skalbinių. Ji sako, kad jis tiesiog didis žmogus ir išplaukė į Ameriką praturtėti. Ar grįš? – paklausiau. Anksčiau ar vėliau, atsakė. Jis man nieko daugiau nepaliko. Tik vardą. Vis dėlto tai šis tas.

Kai sužinojom apie traukinius, mūsų gatvelėj dingo ramybė. Visi kalba skirtingai: vieni žino, kad mus parduos ir išveš į Ameriką dirbti sunkių darbų, kiti tvirtina, kad būsim išgabenti į Rusiją ir ten sudeginti krosnyse, dar kiti girdėję, neva ten išsiųs tik protiškai atsilikusius, nes gerieji turi mamas, kurių niekas neužkniso, ir jos gyvena kaip gyvenusios, nieko apie tai nežinodamos. Aš taip pat nemokša, nors mūsų gatvelėj visi mane vadina Nobeliu, mat žinau daugybę dalykų, nesvarbu, kad eiti

* Itališkai Esperanca reiškia viltį. (Čia ir toliau vertėjo pastabos.)

į mokyklą nenorėjau. Aš mokausi gatvėje: slampinėju, klausausi istorijų, mokausi iš kitų. Niekas negimsta mokytas.

Mano mama Antonjeta nenori, kad pasakočiau apie jos reikalus. Ir aš niekam nesakau, kad po mūsų lova guli Geležgalvio kavos pakai. Ir niekas nė nenučiuokia, kad tas Geležgalvis popiet ateina į mūsų namus ir užsidaro kambaryje su mano mama. Kas žino, gal savo žmonai jis pasakoja, kad eina žaisti biliardo. Mane išvaro lauk, sako, turį pasidarbuoti. Tada aš išeinu ir traukiu ieškoti skudurų, skiaučių, atliekų, amerikiečių kareivių uniformų, nešvarių ir utėlių pilnų drabužių. Iš pradžių, kai jis ateidavo, aš nenorėdavau išeiti: nenorėdavau nė pagalvoti, kad Geležgalvis ateina į mano namus šeiminkauti. Paskui mama pasakė, kad privalau jį gerbti, nes jis turi įtakingų draugų ir duoda mums valgyti. Dar pasakė, kad prekybą mums reikia išmanyti, kad aš turįs jos išmokti iš jo, jis galįs man parodyti, kaip tai daryti. Nieko jai neatsakiau, bet nuo tos dienos, kai tik jis ateina pas mus, aš išeinu. Surinktus skudurus parnešu namo, mama juos išvalo, išskalbia, suado, paskui atiduoda Geležgalviui, kuris turi prekystalį Turgaus aikštėje ir parduoda tuos daiktus mažesniems už mus skurdžiams. Tuo tarpu aš žiūriu į batus ir pirštais skaičiuoju taškus – kai surinksiu dešimtkart po dešimt, nutiks gražus dalykas: iš Amerikos grįš mano turtingasis tėvas, o aš užsidarysiu duris ir Geležgalvį paliksiu lauke.

Vieną kartą žaidimas tikrai pavyko. Priešais San Karlo teatrą pamačiau poną tokiais naujais ir taip blizgančiais batais, kad įvertinau juos visu šimtu taškų. Ir iš tikrųjų, kai grįžau namo, Geležgalvis stypsojo už durų. Todėl, kad Retifile mano mama pamatė jo žmoną su nauja rankine po pažastim. Geležgalvis pasakė:

– Privalai išmokti laukti. Palauk, galbūt ateis ir tavo akimirka.

Mano mama atkirto:

– Šiandien palauk tu.

Ir tą dieną neįsileido jo į namus. Likęs stovėti apačioje, Geležgalvis prisidegė naują cigaretę ir, susikišęs rankas į kišenes, nuėjo. Aš nuskuodžiau jam įkandin, norėdamas pamatyti jį susikrįmusį, ir paklausiau:

– Geležgalvi? Šiandien tau šventė?

Jis pritūpė priešais mane, užsitraukė cigaretę, ir kai išpūtė orą, jam iš burnos išskrido daugybė dūmų ratilėlių.

– Pamply, – pasakė jis, – moterys ir vynos – tas pats. Arba jas valdai tu, arba jos valdo tave. Jei leidiesi valdomas, prarandi protą, tampi vergu, o aš visada buvau laisvas žmogus ir visada toks liksiu. Nagi, einam smuklėn, šiandien tave pavaišinsiu raudonuoju vynu. Šiandien Geležgalvis padarys iš tavęs vyrą!

– Kaip gaila, Geležgalvi, kad negaliu suteikti jums malonumo, turiu darbo.

– O ką tu dirbi?

– Kaip paprastai, turiu rinkti skudurus. Jie verti keturių solidų, bet už juos galima pavalgyti. Ar galiu atsiprašyti?

Palikau jį vieną su ore besisklaidančiais cigaretės dūmų ratilėliais.

Atraizdas, kurių randu, kraunu į mamos kraitę. Kai ji prisipildo, pasidaro sunki, todėl ėmiau ją nešioti ant galvos, kaip mačiau darant moteris turguje. Bet paskui, kasdien tampant pintinę, man iškrito plaukai, ir aš likau išplikusiu viršugalviu. Tada pamaniau, kad būtent dėl to mama liepė nukirpti mane plikai. Kokie bjaurybės.

Rinkdamas skudurus vis klausinėju apie traukinį, bet nieko. Vieni sako viena, kiti – kita. Tomazinas tvirtina, kad jam nereikės niekur važiuoti, nes jo namuose nieko netrūksta, ir jo motinai Armidai niekada neteko prašyti išmaldos.

Pakjokja, mūsų gatvės galva, sako: kol buvo karalius, tokių dalykų nenutikdavo ir motinos nepardavinėdavo savo vaikų.

Sako, kad dabar nebėra o-ru-mo! Ir kaskart, kai taip sako, parodo rudas danteną, sukanda kelis pageltusius dantis, kurie dar neiškrito, ir spjauna pro burną atsivėrusias kiaurymes. Manau, Pakjokja jau gimė bjauri ir todėl niekada neturėjo vyro. Bet apie tai negalima kalbėti, tai jos silpnoji vieta. Ir dar dėl to, kad neturi vaikų. Kartą turėjo dagilį, bet tas paspruko. Pakjokjai trūksta dagilio, jei taip galima pasakyti.

Dzandraljona irgi pana. Niekas niekada nesužinojo, dėl kurios priežasties. Vieni sako, kad nesugebėjo išsirinkti iš tų, kurie prašė jos rankos, ir galų gale liko viena, nes iš tikrųjų gana turtinga ir nenori su niekuo dalytis savo turtais. Kiti kalba, kad turėjo sužadėtinį, bet tas mirė. Dar kiti pliauškia, jog iš tikrųjų turėjo sužadėtinį, bet paskui paaiškėjo, kad jis vedęs. O aš sakau, kad visi jie liežuvautojai.

Pakjokja ir Dzandraljona sutarė tik kartą, kai, ieškodami kur nors pavalgyti, gatvelėje pasirodė vokiečiai. Abi moterys kepiamo formoje paslėpė balandžių kakio, sakydamos, jog tai kiaulės spirgai, tipiškas mūsų virtuvės patiekalas. Vokiečiai juos sukirto kartodami *gut, gut*, o Pakjokja ir Dzandraljona kumščiojo viena kitai alkūnėm ir tyliai prunkščiojo. Vokiečių mes daugiau nematėm, net kai jie vykdavo represijas.

Iki šiol mano mama Antonjeta niekada nebuvo manęs pardavusi. Bet, praėjus dviem ar trimis dienoms po vienuolės apsilankymo, aš grįžtu namo su pintine skudurų ir randu pas mus Madaleną Krišuolo. Štai, galvoju, jie atėjo pirkti, ir būtent manęs! Kol mama šnekasi su ja, aš sukiojuosi po kambarį, ir jei jos manęs ko paklausia, neatsakau – trukdau tyčia. Noriu atrodyti neįgalus, todėl manęs negalima pirkti. Koks mulkis norės pirkti viduriuojantį ar neįgalų vaiką?

Madalena sako, kad taip pat buvo ir tebėra vargšė, bet juk alkis ne kaltė, o tik neteisybė. Kad moterys turi susivienyti ir

pagerinti savo padėtį. O štai Pakjokja visada kartoja, kad jei visos moterys nusikirpsiančios trumpai plaukus ir mūvėsiančios tokias kelnės kaip Madalena, pasaulis apsiversiąs aukštyn kojom. Bet aš sakau: taip gali kalbėti tik moteris su ūsais! Madalena ūsų neturi. Jos lūpos raudonos, o dantys balti.

Madalena pradeda kalbėti tyliai ir mano mamai sako, kad žino jos istoriją, žino, kiek ji, nelaimėlė, prisikentėjo, ir kad moterys turinčios būti solidarios ir vienos kitoms padėti. Mano mama Antonjeta dvi minutes žiūri į tašką ant sienos, nors ten nieko nėra, ir aš suprantu, kad ji galvoja apie Luidžį, mano vyresnįjį brolių.

Dar anksčiau nei Madalena pas mus lankėsi kitų moterų, bet jos buvo be trumpų plaukų ir be kelnų. Tai buvo tikros damos, gražiai apsirengusios ir šviesiaplaukės. Kai jos įžengdavo į mūsų gatvelę, Dzandraljona susiraukdavo ir sakydavo: štai atėjo damos iš labdaros. Iš pradžių buvom patenkinti, nes jos atnešdavo pakų su maistu, bet vėliau pamatėm, kad tuose pakuose nėra nei makaronų, nei mėsos, nei sūrio. Tik ryžiai. Visada tie patys ryžiai. Kaskart, kai jos ateidavo, mano mama Antonjeta pažvelgdavo į dangų ir sakydavo: šiandien mes vėl gavom gražių ryžių. Šitais ryžiais jūs mus numarinsit! Iš pradžių labdaros moterys nesuprasdavo, paskui, pamačiusios, jog tų ryžių daugiau niekas nenori, paaiškino, kad tai nacionalinis produktas ir jie organizuoja „ryžių kampaniją“. Žmonės ėmė neatidaryti durų, jei kas nors pasibelsdavo. Pakjokja burbėdavo, kad mes nežinom, kas yra dėkingumas, kad nieko nenusipelnėm ir kad daugiau nebėro-ru-mo. O Dzandraljona kalbėdavo priešingai: kad šios moterys ateinančios pasišaipyti iš mūsų su savo ryžiais, ir kaskart, kai jos norėdavo jai padovanoti tai, ko ji nenori, sakydavo: na štai, ir vėl pasirodė damos iš labdaros!

Madalena pažada, kad traukinyje mums bus smagu, kad šeimos Šiaurės ir Centrinėje Italijoje elgsis su mumis kaip su savo vaikais, kad jos mus pamaitins, aprengs ir duos naujus batus (du taškai). Tada aš apsimesu, kad esu neįgalus apsišikėlis, ir sakau:

– Mama, parduok mane šitai poniai!

Madalena išsižioja, parodydama didelę raudoną gerkle, ir ima juoktis, bet mano mama Antonjeta atgalia ranka skelia man antausį. Apsičiupinėju degantį veidą – nežinau, ar jis dega nuo antausio, ar nuo pažeminimo. Madalena nustoja juoktis ir uždeda delną ant mamos rankos, bet ši atšoksta nuo jos lyg nuo įkaitusio puodo. Mano mamai nepatinka, kai kas nors ją liečia ar nori paglostyti. Tada Madalena nutaiso rimtą rimčiausią veidą ir sako visai nenorinti manęs pirkti ir kad komunistų partija organizuoja dar niekada neregėtą dalyką, jis išliksias Istorijoje ir visi jį minės metų metus. Kaip tą atvejį su balandžių kakiu? – klausiu. Mano mama Antonjeta vėl rūsčiai dėbтели į mane ir aš bijau, kad galiu gauti dar vieną antausį, bet ji tik paklausia:

– O tu, ką nori daryti tu?

Ir aš atsakau, jei gausiu naujut naujutėlius batus (aukščiausias balas), pėsčias nueisiu į komunistų namus, nereikės nė traukinio. Madalena šypsosi, mama linguoja galvą, o tai reiškia: gerai.